

MARIA WĘGIEL

Trésor de la Langue Française informatisé

1. Uwagi wstępne

*Trésor de la Langue Française*¹ ukazał się w postaci 16 tomów w latach 1971–1994 (7 pierwszych pod redakcją Paula Imbsa) i obejmuje swym zasięgiem słownictwo XIX i XX wieku (1789–1964). Ten potężny leksykon — owoc wieloletnich badań naukowców nad historią i współczesnym użyciem słownictwa (ok. 100 tys. słów, ok. 270 tys. znaczeń, ok. 430 tys. przykładów) — jest niewątpliwie skarbcem informacji dla badaczy języka francuskiego, a także przykładem słownika, który nie tylko czerpie z bogatego dorobku leksykograficznego poprzedników, ale również korzysta z najnowszych osiągnięć językoznawstwa. Dokładne informacje dotyczące przyjętych założeń metodologicznych i sposobu pracy nad trezorem można wyczytać z niezwykle obszernego wstępu do słownika, który znajduje się na początku pierwszego tomu, dokąd odsyłam zainteresowanego czytelnika. Słownik w wersji papierowej ze względu na swoje rozmiary (16 tomów formatu 22 × 30,5 cm) jest nie tylko dziełem „nieporęcznym”, ale również w całości trudno osiągalnym². Dlatego ukazanie się wersji komputerowej pod nazwą TLFi (*Trésor de la Langue Française informatisé*) pozwala zainteresowanym czytelnikom korzystać ze słownika w warunkach optymalnych, tj. przed ekranem własnego komputera. Cena słownika nie jest żadną barierą, bowiem wynosi 49 euro (dla korzystających z oprogramowania Microsoftu) lub 79 euro (dla użytkowników Mac OS X). Ci, którzy mają dostęp do Internetu — a jest to już dziś znakomita większość posiadaczy komputera — mogą ponadto pod adresem: <http://atif.atif.fr/tlf.htm> korzystać ze słownika

¹ *Trésor de la Langue Française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique et Gallimard, vol. 1–16, Paris 1971–1994.

² Dla zainteresowanych podaję, że w dużym ośrodku uniwersyteckim, jakim jest Kraków, jedynie Biblioteka Jagiellońska dysponuje wszystkimi tomami *Trésora*, natomiast zarówno biblioteka Instytutu Francuskiego, jak i biblioteka Instytutu Romanistyki UJ nie mają kompletu (11 i 7 pierwszych tomów).

bezpłatnie. Ten łatwy dostęp do wersji informatycznej jest niezwykle atutem, bowiem ten do niedawna jeszcze trudno osiągalny w całości i niewygodny w korzystaniu słownik począwszy od 5 marca 2002 roku jest już powszechnie dostępny w każdym miejscu (nie tylko w bibliotece) i o każdej porze (nie tylko w godzinach otwarcia biblioteki) pod warunkiem podłączenia do sieci. Kolejnym plusem wersji elektronicznej jest — dzięki funkcji hiperłącza (hypernavigation) — możliwość równoczesnego korzystania z następujących korpusów tekstów: *Trésora*, *Słownika Akademii* — 8. i 9. wydania, bazy słownictwa *Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française*, bazy *Frantext* i bazy słownictwa historycznego — *Base Historique du Vocabulaire Français*.

2. Krótkie omówienie struktury artykułu hasłowego

Na tekst słownika składają się artykuły hasłowe. W y r a z a m i h a s ł o w y m i są wyrazy pospolite (słownik nie uwzględnia nazw własnych), derywaty utworzone od nazw krajów (CANADIEN ‘Kanadyjczyk, kanadyjski’), ludów (TZIGANE ‘Cygan, cygański’), miast (CRACOVIEN ‘krakowianin, krakowski’) i osób (BALZACIEN ‘B/balzakowski’), produktywne sufiksy (KILO-, METR(O)-, -GRAPHE), a także skróty (P.C. [Partie Communiste], H.L.M. [habitation a loyer modéré] ‘tanie mieszkania dla osób niezamożnych’). Dwuczłonowe złożenia zwykle pisane z łącznikiem są rejestrowane jako osobne hasła (por. LANCE-PIERRE ‘proca’, SOUS-DIRECTEUR ‘zastępca dyrektora, RADIO(-)REPORTAGE ‘reportaż radiowy’, AMUSE-GUELE ‘pot. przekąska’) bądź odsyłają do jednego ze składników, gdy wyrażenie ma charakter zestawienia (por. *boule de neige* ‘kula śniegowa, śnieżka’, *arbre généalogique* ‘drzewo genealogiczne’, *machine à écrire* ‘maszyna do pisania’). O istnieniu h a s ł a h o m o n i m i c z n e g o informuje znak liczby umieszczony przy wyrazie hasłowym w górnym indeksie, np. MAL¹ (przymiotnik ‘zły’), MAL² (przysłówek ‘źle’), MAL³ (rzeczownik ‘zło’). Wyrazowi hasłowemu towarzyszy i n f o r m a c j a o p r z y n a l e ż n o ś c i l e k s e m u do klasy gramatycznej, np. LIVRE¹, subst. masc. (rzeczownik rodzaju męskiego). Kwalifikatory gramatyczne odpowiadają francuskiemu systemowi podziału na klasy leksemów (gdzie np. brak kategorii liczebnika).

Obok kwalifikatorów gramatycznych stosuje się różnego rodzaju skróty. Informacje umieszczane przy poszczególnych znaczeniach, a odsyłające do działu nauki bądź dziedziny działalności człowieka, w których używa się danego znaczenia, są wyróżniane graficznie za pomocą pochyłych wersalików, np. *GÉOGR.*, *ÉCON.*, *PSYCHOL.*, *MÉCAN.*, *MÉTÉOR.* dla przykładowo wybranego hasła DÉPRESSION (‘depresja’). Takie kwalifikatory, a może raczej wskaźniki semantyczne, są również używane przy wyrażeniach. I tak np. w hasle LIVRE przy znaczeniach specjalistycznych znajdujemy m.in. *Livre de bord* ‘książka pokładowa’. Wyrażenie to poprzedza słowo *MARINE* (‘żeglarstwo’), wskazujące na dziedzinę używania tego złożenia. Pozostałe kwalifikatory, tj. informujące o przynależności słowa do określonego stylu (np. *fam.* ‘potoczne’, *specj.* ‘specjalistyczne’, *pop.* ‘pospolite’, *arg.* ‘żargonowe’), chronologiczne (np. *vieilli.* ‘stare / przestarzałe’), frekwencyjne (np. *rare* ‘rzadkie’), wartościujące (np. *péj.* ‘pejoratywne’), a także zawierające różne informacje pragmatyczne (np. *em-*

ploi intrans. ‘użycie nieprzechodnie’, *les plus souvent au plur.* ‘najczęściej w liczbie mnogiej’) są zapisywane też kursywą, ale małymi literami.

Znaczenia poszczególnych leksemów zostały wydzielone na podstawie strukturalnych metod analizy semantycznej (dystrybucyjnej i składnikowej) i uszeregowane — w przypadku istnienia znaczeń polisemicznych — w formie zhierarchizowanych bloków, wyróżnionych literami i cyframi (I, II, III, ...; A, B, C, ...; 1, 2, 3, ...; a, b, c, ...; α, β, γ...), i opatrzone *d e f i n i c j a m i*. Jako pierwsze podawane jest znaczenie dosłowne, po nim przerośne; po znaczeniu powszechnie używanym — specjalistyczne; po szerszym — cząstkowe. Analiza komponentów znaczeniowych była przeprowadzana z punktu widzenia użytkownika współczesnego. Definicje poszczególnych znaczeń bywają często poprzedzane dodatkowymi informacjami umieszczanymi w nawiasach kwadratowych, pozwalającymi łatwiej odszukać interesujące nas znaczenie, np. dla hasła **livre** ‘książka’: [Le livre comme objet] ‘książka jako obiekt’, [Le livre comme oeuvre] ‘książka jako dzieło, utwór’. Po definicji umieszcza się *s y n o n i m y* lub *a n t o n i m y*, np. dla hasła **livre** podano synonim *bouquin* (wraz z kwalifikatorem *fam.*, informującym o przynależności słowa do stylu potocznego), natomiast przy jednym ze znaczeń słowa **naturel** ‘naturalny w znaczeniu występujący w przyrodzie’ antonim *artificiel* ‘sztuczny’.

Poszczególne znaczenia leksemu są ilustrowane *c y t a t a m i*, których liczba zależy od frekwencji. Słowa częste mają ich więcej, rzadkie mniej. Zamieszczone przykłady są historycznie zróżnicowane, mieszczą się jednak w przyjętych w słowniku ramach czasowych, a służą przedstawieniu typowych struktur składniowych leksemu i typowych kolokacji. Cytaty zaopatrzone są w adresy bibliograficzne (nazwisko autora, tytuł dzieła, rok wydania, strona). Obok „cytatów pełnych” przytacza się również cytaty skrócone, pochodzące z innych słowników. W tym wypadku podaje się tytuł leksykonu. Inną formą ilustracji użycia są typowe *k o n s t r u k c j e s y n t a k t y c z n e*, które zamieszcza się po skrócie SYNT.

I d i o m y i p r z y s ł o w i a są bądź wyliczane bez objaśnienia, por. *chercher un poil sur des oeufs* ‘szukać rzeczy niemożliwych’, *chercher une aiguille dans un tas de foin* ‘szukać igły w stogu siana’, bądź z objaśnieniem, por. *La nuit, tous les chats sont gris* ‘w nocy wszystkie koty są czarne’, z objaśnieniem i cytatem, por. *(avoir l’) esprit de l’escalier (ou d’escalier)* ‘mieć spóźniony refleks’, a nawet w niektórych wypadkach konstrukcje te objaśniane są ponadto przez podawanie wyrażeń synonimicznych, jak ma to miejsce dla *faire le (la) sucré(e)* ‘przymilać się’.

W u w a g a c h zamieszcza się zarówno informacje językowe, np. dotyczące form wariantywnych, dawnych, istniejących derywatów i ich użycie, przesunięć znaczeniowych, jak i pozajęzykowe. Informacje pierwszego typu sygnuje się skrótem **Rem.** (tylko pierwsza litera wielka), a drugiego typu tym samym skrótem, ale zapisanym wersalikami (**REM.**). I tak, przy hasle **muguet** ‘konwalia’ przy uwadze typu językowego (**Rem.**) czytamy: *On relève chez le même aut. la forme fém. muguette [...] ‘Ten sam autor używa również formy żeńskiej muguette’*. Z kolei uwaga pozajęzykowa (**REM.**) przy hasle **livre** informuje, że w 1964 roku UNESCO poleciło, by terminem *książka* nazywać tylko dzieła mające powyżej 49 stron tekstu pisanego, tj. bez wliczania okładki

(En 1964, l'UNESCO a recommandé de n'employer le terme *livre* que pour des ouvrages comportant au moins 49 pages, pages de couverture non comprises).

Wy m o w ę (z uwzględnieniem obocznych realizacji fonicznych, por. **maison** [m ε z δ] ou [me-]) podaje się dla formy hasłowej leksemu, a także dla postaci fleksyjnej (bezokolicznik, 1. os. lp. cz. ter.; przymiotnik rodzaju męskiego i żeńskiego) w nawiasach kwadratowych przy użyciu znaków międzynarodowego alfabetu fonetycznego. Tej części artykułu hasłowego towarzyszy również informacja poświęcona o r t o g r a f i i (podaje się od kiedy dana forma ortograficzna obowiązuje).

Najczęstsze słowa, ich główne znaczenia zostały zaopatrzone w informacje, czasem bardzo rozbudowane, dotyczące pochodzenia słowa, jego historii i najstarszego poświadczenia (rubryka zatytułowana **Étymol.**[ogie] **et Hist.**[oire]).

Dane dotyczące frekwencji pochodzą z *Dictionnaire alphabétique de fréquence XIX et XX s.*, obejmującego teksty literackie (1789–1964). Najpierw zamieszcza się informację statystyczną ogólną dotyczącą dwóch wieków (na 71 mln wystąpień), a później frekwencję względną z rozbiciem na półwiecza w stosunku do całkowitej liczby wystąpień równej 100 mln. Brak tego typu informacji świadczy o braku słowa w ekscerpowanych tekstach literackich.

W części poświęconej d e r y w a t o m podaje się formy utworzone od wyrazu hasłowego, często przestarzałe bądź rzadkie (np. *mugueter* 'zalecać się' dla hasła **mu-guet** 'konwalia').

Artykuł hasłowy zamyka b i b l i o g r a f i a, która stanowi źródło lub środek kontroli informacji podanej w słowniku.

3. Omówienie wersji elektronicznej słownika

Wersja elektroniczna umożliwia wygodniejsze i sprawniejsze (20 razy szybsze, jak podano na stronie internetowej: *Trésor de la Langue Française informatisé Le plus complet des dictionnaires sur cédérom.htm*, reklamującej wersję na płycie CD-ROM) docieranie do wszystkich informacji, które zawiera pierwotna, papierowa wersja słownika. Hasła słownikowe mogą być wybierane w trojaki sposób:

- 1) z listy,
- 2) przez wpisanie szukanego słowa,
- 3) a gdy nie znamy wersji ortograficznej — z wykorzystaniem znajomości wymowy.

W wypadku leksemów homonimicznych, po wpisaniu szukanego słowa otrzymujemy listę homonimów (w tym złożzeń z szukanym słowem). I tak np. po wybraniu homonimicznego słowa *menu* otrzymujemy listę sześciu jednostek:

1. MENU¹, UE, adj. (drobny, -a, przym.)
2. MENU², adv. (drobno, przysł.)
3. MENU³, subst. masc. (karta dań, rzecz. męski)
4. MENU-VAIR, subst. masc. (futro z gronostajów, rzecz. męski)
5. porte-menu (dans l'article PORTE-, élém. compos.) — (stojak na menu (w artykule PORTE-, część złożenia))
6. TROTTE-MENU, adj., subst. et adv. — (drobno dreptający, przym., rzecz. i przysł.).

Interesujący nas artykuł hasłowy otwieramy, zaznaczając właściwy numer. Natomiast w wypadku jednostek niehomonimicznych od razu otwiera się szukany artykuł hasłowy. Jeśli „proste wyszukiwanie” nie jest procedurą wystarczającą, by odszukać interesujące nas słowo bądź listę słów, wówczas ze znajdującego się na górze paska poziomego, zawierającego następujące polecenia:

- 1) Aide (pomoc),
- 2) Recherche d'un mot (wyszukiwanie słowa),
- 3) Recherche assistée (wyszukiwanie wspomagane),
- 4) Recherche complexe (wyszukiwanie zaawansowane),
- 5) Listes de mots (lista słów),
- 6) Historiques (historia wcześniejszych przeszukiwań),
- 7) Préférences (ulubione — możliwość zmiany czcionki lub tła ekranu),

wyberamy komendę *Recherche assistée*, która pomaga w „krzyżówkowym wyszukiwaniu” haseł. Wyszukiwanie wspomagane — dzięki złożonej i rozbudowanej strukturze, licznym opcjom wyboru — stwarza duże możliwości przeszukiwania słownika pod określonym kątem. *Recherche complexe* umożliwia jeszcze bardziej skomplikowane przeszukiwania słownika. Dzięki tym funkcjom możemy wyszukiwać nie tylko słowa pochodzące z języka hiszpańskiego, przysłowki używane regionalnie, przymiotniki używane w kinematografii, ale również czasowniki używane w żeglarstwie na określenie manewrów żaglowców, słowa o znaczeniu ironicznym u Zoli i wiele innych. Ponieważ korzystanie z tych komend wymaga pewnej sprawności, a także umiejętności właściwego stawiania pytań, dlatego w tych i innych sprawach można szukać pomocy pod adresem contact@atif.fr.

Komendy umieszczone z lewej strony ekranu umożliwiają powrót z listy homonimów do poszczególnych jednostek słownika i na odwrót (affichage global — affichage détaillé). W tej części ekranu — gdy artykuł hasłowy jest już wyświetlony na monitorze — znajduje się również przycisk pozwalający — dzięki odtwarzaczowi multimedialnemu — na dźwiękową demonstrację wymowy leksemu. Poniżej paleta sześciu różnych kolorów (różowy, seledynowy, fioletowy, żółty, brązowy, turkusowy) umożliwia wyróżnienie do sześciu dowolnie wybranych elementów artykułu hasłowego z następującej listy:

- 1) Auteur d'exemple (autor przykładu),
- 2) Code grammatical (klasa gramatyczna leksemu),
- 3) Construction (konstrukcja składniowa),
- 4) Crochetes (informacje podane w nawiasach kwadratowych),
- 5) Date d'exemple (data przykładu),
- 6) Definition (definicja),
- 7) Domaine technique (kwalifikator wskazujący na dziedzinę wiedzy),
- 8) Entrée (nagłówek hasła — wyraz hasłowy wraz z kwalifikacją gramatyczną),
- 9) Exemple (przykład),
- 10) Indicateur (kwalifikator),
- 11) Mot vedette (wyraz hasłowy),
- 12) Plan de l'article (struktura hasła),

- 13) Publication (czasopisma),
- 14) Source (źródło),
- 15) Synonyme / antonyme (synonim / antonim),
- 16) Syntagme — syntagma (związek składniowy),
- 17) Titre d'exemple (tytuł dzieła, z którego pochodzi cytat).

Jeśli chcemy zaznaczyć mniejszą liczbę elementów hasła, wówczas przy kolorach, z których nie korzystamy, wybieramy słowo „Aucun” (nic / żaden).

Poruszanie się po różnych fragmentach artykułu hasłowego, czasem bardzo rozbudowanego i długiego, umożliwiają przyciski znajdujące się poniżej palety kolorów.

Oprogramowanie słownika — dzięki funkcji hiperłącza (litera H znajdująca się w zielonym polu a poprzedzająca nagłówek hasła) — pozwala sprawdzić dowolne słowo występujące w artykule hasłowym w bazach leksykograficznych, których listę podaje poniżej.

- 1) *Trésor de la langue française informatisé* (TLFI),
- 2) *Dictionnaire de l'Académie* (8. wydanie),
- 3) *Dictionnaire de l'Académie* (9. wydanie, litery: A–N),
- 4) *Base de connaissance lexicale de l'Atilf*,
- 5) *Frantext*,
- 6) *Base Historique du Vocabulaire Français* (BHVF).

Możliwości, jakie stwarza wersja elektroniczna trezora, zostały tu jedynie zarysowane. Zastosowane analizatory tekstu pozwalają użytkownikom korzystać ze słownika na różnych poziomach, o czym można się w pełni przekonać już bezpośrednio podczas pracy przy komputerze.

4. Uwagi końcowe

Zawartość merytoryczna trezora, szczegółowe oprogramowanie — umożliwiające 1° rozkładanie tekstu słownika na elementarne jednostki opisu, 2° skomplikowane i złożone przeszukiwania, 3° korzystanie z innych baz tekstowych — stanowią o wyjątkowej wartości tego potężnego dzieła leksykograficznego. Dodatkowym walorem TLFI jest bezpłatny — za pośrednictwem łącza internetowego — dostęp.

Niezawinioną wadą słownika, bo wynikającą z przyjętych ram czasowych, jest częściowy brak współczesnego słownictwa. Próżno więc w tym leksykonie szukać opisu takich wyrazów, jak *cédérom*, czy nowych znaczeń istniejących już słów, np. *baladeur* (dyskmen), *portable* (telefon komórkowy) i wielu innych, które narodziły się w wyniku rozwoju cywilizacyjno-technologicznego. Choć na rynku francuskim nie brakuje znakomitych współczesnych leksykonów ogólnych (np. słowników z serii *Robert*), to jednak nie są one bezpłatnie udostępniane przez Internet.